

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 341.23(045)

М. А. Абдалказим

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ТА ЇХ РОЛЬ У ВЗАЄМОВІДНОСИНАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ДЕРЖАВИ З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

У статті досліджуються роль і значення міжнародних зобов'язань держав у взаєминах національного права держави з міжнародним правом. Наголошується, що взаємозв'язок між національним і міжнародним правом обумовлюється, насамперед, великою організаційною роллю та значенням держави на міжнародній арені та у національному житті, що очолює, визначає, спрямовує, координує, ініціює та встановлює відповідні настанови як національного, так і міжнародного правопорядків. В основі такої поведінки держави об'єктивно лежить принцип державного суверенітету, як один із основних принципів сучасного міжнародного права.

Під міжнародними зобов'язаннями держав варто розуміти обумовлені загальновизнаними нормами і принципами міжнародного права добровільно взяті ними на себе обов'язки з виконання положень норм, що містяться в міжнародних договорах, з метою становлення, розвитку та формування міжнародного та національного правопорядків, що відповідають вказаним загальновизнаним нормам і принципам та забезпечені формами міжнародно-правового примусу.

Зазначається, що міжнародні зобов'язання держав мають важливе і визначальне значення у формуванні й функціонуванні міжнародного правового порядку і фактично складають його реалізаційну основу; - у внутрішньому (національному) правопорядку міжнародні зобов'язання держав, що закріплені в нормах міжнародного права та які містяться в міжнародних договорах, завдяки національному механізму імплементації трансформуються в норми національного конституційного права та є частиною національного законодавства; - неухильне виконання державами своїх зобов'язань є важливою передумовою підтримки міцного миру і міжнародної безпеки, забезпечення верховенства права в міждержавних відносинах.

Ключові слова: державний суверенітет, національне конституційне право; міжнародні зобов'язання держави; міжнародне право; проблема взаємини національного та міжнародного права

В статті исследуются роль и значение международных обязательств государств во взаимоотношениях национального права государства с международным правом.

Постановка проблеми. У процесі вивчення актуальних проблем взаємодії національного права держави з міжнародним правом об'єктивується та актуалізується проблематика вивчення ролі та значення міжнародних зобов'язань держав, що беруться останніми в рамках міжнародного публічного права при укладанні міжнародних угод та підлягають обов'язковому виконанню шляхом введення відповідних норм міжнародного права в масив національного законодавства.

Вказана проблематика є не тільки актуальною, але й дуже складною як в теоретичному, так й в прагматичному аспектах, бо держави часто-густо стикаються з нею не стільки в процесі укладання міжнародних договорів в рамках так званого міжнародного механізму імплементації, скільки в процесі внутрішньодержавної діяльності при трансформації норм міжнародного права в норми національного законодавства, тобто тоді, коли норма міжнародного права шляхом застосування відповідних внутрішніх механізмів, що закріплені в національному законодавстві держави, повинна стати нормою національного права та набути силу такої норми для того, щоб стати доступною для виконання суб'єктами національного правопорядку в межах національного механізму імплементації.

Звідсіля вказана проблематика є актуальною як у міжнародно-правовому, так й у конституційно-правовому аспектах, що об'єктивує її як одну з найскладніших не тільки в міжнародному, але й в національному, насамперед, конституційному праві держав.

Тому, метою цієї статті є визначення ролі міжнародних зобов'язань держав у взаємовідносинах їх національного (конституційного) права з міжнародним правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує значна кількість доктринальних досліджень вчених правознавців, насамперед, фахівців з міжнародного публічного права, в галузі співвідношення, взаємодії, застосування, узгодженості, використання і дії міжнародних норм у внутрішньодержавному (національному) праві (наприклад, роботи Є.М. Аметистова, І.П. Блищенко, В.Г. Буткевича, О.С. Гавердовського, Г.В. Ігнатенко, Д.Б. Левіна, І.І. Лукашука, С.Ю. Марочкіна, Б.Г. Манова, М.В. Миронова, Р.А. Мюллерсона, О.Н. Талалаєва, О.І. Тіунова, Ю.О. Тихомирова, Є.Т. Усенка,

С.В. Черниченка та ін.) Все це визначається об'єктивним процесом розвитку співробітництва держав на міжнародній арені, де відносини суб'єктів регулюються міжнародним правом, поглибленням впливу внутрішньодержавного права на економічні, соціальні, політичні, культурні відносини всередині країни. Однак проблема співвідношення саме внутрішньодержавного права та міжнародного права поки не знайшла свого теоретичного і практичного вирішення у конституційному праві України, що робить її актуальною саме з позицій національного конституційного права. Хоча вітчизняні вчені-конституціоналісти приділяли відповідну увагу вказаній проблематиці, вона переважно досліджувалась у рамках наукових шкіл з проблематики захисту прав людини, починаючи від розробки загальнотеоретичних засад (В.К. Забігайло, М.П. Орзіх, О.В. Сурилов, П.М. Рабінович, Ю.І. Римаренко, О.Ф. Скакун та ін.) і закінчуючи питаннями прав людини в конституційному (В.В. Кравченко, В.Ф. Погорілко, І.Д. Сліденко, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький та ін.), муніципальному (М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, О.Є. Єгоров, Б.Я. Кофман, С.В. Маліков, О.В. Приєшкіна, С.Ю. Русанова, І.В. Федоров, О.О. Харченко), екологічному (В.І. Андрейцев, М.І. Малишко, Н.Р. Малишева, О.О. Погребний, Ю.С. Шемшученко), міжнародному (Б.В. Бабін, М.В. Буроменський) та європейському (Ю.О. Волошин) праві. Проблематика ж міжнародних зобов'язань держави в контексті їх виконання на внутрішньодержавному рівні фактично не досліджувалась, за виключенням наукових праць С.В. Резніченка, Д.С. Терлецького, що досліджували роль та значення міжнародних договорів як джерел конституційного права й скоріше у загальнотеоретичному аспекті.

Дана проблема останнім часом набуває особливої актуальності через, по-перше, активізацію діяльності міжнародних міжурядових організацій (далі – ММУО) в контексті міжнародної правотворчості; по-друге, в результаті розширення переліку об'єктів міжнародно-правового регулювання, внаслідок чого багато об'єктів саме конституційно-правового регулювання переходять на глобальний рівень (права людини, місцеве самоврядування, організація людських поселень); по-третє, та обставина, що взаємодія міжнародного і національного права не зводиться лише до взаємодії нормативних складових цих правових систем – бо йдеться про беззаперечний вплив на правову систему України в цілому, включаючи її нормативну, організаційну, ідеологічну складові та процеси, які надають їй рухомості: правотворчість, правове мислення тощо [1]. Тобто, по великому рахунку, йде мова про суттєві національні й міжнародні процеси, що формують та модифікують сучасну державність та сучасне міжнародне співтовариство держав, стимулюючи виникнення якісно нових відносин між ними та суттєве підвищення ролі національного конституційного права держав у функціонуванні та розширенні ролі міжнародного права на внутрішньодержавному праві (т. зв. інтернаціоналізація конституційного правопорядку держав [2] – Авт.), а також у об'єктивному зростанні впливу конституційного правопорядку держав на саме загальне міжнародне право (т. зв. конституціоналізація міжнародного правопорядку [3] – Авт.).

Викладення основного матеріалу. Для з'ясування актуальності досліджуваної проблематики уявляється важливим проаналізувати групу термінологічних зв'язок, що мають не тільки загальний семантичний, але й етимолого-значеннєвий зміст, бо вони позначають єдиний феномен, який має системні статутарно-нормативні та функціонально-поведінкові характеристики, що дають нам змогу розглядати їх у зазначених аспектах та шляхом конституційної та міжнародно-правової інженерії визначати їх особливі роль та значення у досліджуваних процесах.

Так, у групу зазначених зв'язок насамперед входять такі:

- «міжнародно-правові зобов'язання держав»,
- «міжнародні зобов'язання держав»,
- «зобов'язання держав з міжнародного права»,
- «зобов'язання, що випливають з міжнародних договорів»,
- «зобов'язання, що випливають зі статуту ООН»,
- «зобов'язання, що випливають із загальновизнаних норм і принципів міжнародного права» і т. д.

Попередній систематичний аналіз наведених понять дає змогу виявити та визначити відповідні семантичні зв'язки, що фактично їх конституують та інституціоналізують. До таких зв'язків, що можна відобразити в системі координат, відносяться такі: «міжнародний договір – держава», «міжнародні зобов'язання – держава», «міжнародне право – держава», «міжнародні зобов'язання держави, що випливають: а) зі статуту ООН, б) загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, в) міжнародних договорів. Гносеологічним наповненням вказаних зв'язків виступають взаємовідносини держави з міжнародним правом та його нормативною складовою (основою) – нормами (принципами) міжнародного права, що містяться у відповідних його джерелах – статуті ООН та міжнародних договорах.

Онтологічний підхід до визначених понять дає нам змогу визначити в них опорним поняттям термін «зобов'язання» (анг. obligation), що позначає правову конструкцію відносин, які найбільше часто зустрічається в цивільному обігу, відповідно до якої одна сторона (боржник) зобов'язана виконати на користь іншої (кредитора) певні дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання цих дій [4].

Тобто слід зазначити, що існує відповідний суб'єктний склад – сторони, кожна з яких володіє відповідними суб'єктивними правами і обов'язками, що кореспондують між собою.

У наведеному прикладі інші елементи словосполучень, зокрема конкретні найменування сторін відіграють роль предиката, що уточнює і деталізує видову характеристику таких зобов'язань, але всі вони в обов'язковому порядку носять взаємно субординаційний (підпорядкований) рівень виконання – тобто реалізувати свої права може і виконувати свої обов'язки повинна кожна зі сторін зобов'язання. Вважаємо, що основний етимологічно-процесуальний зміст цієї конструкції може бути використаний й у загальному міжнародному праві.

Подальший систематичний аналіз приводить нас до висновку про те, що етимологічний зміст видового терміна «зобов'язання» впливає зі змісту терміна «зобов'язування (веління)», що є стосовно попереднього родовим. На думку академіка права О. Ф. Скакун, зобов'язування (веління) (англ. command) – простий правовий засіб, що виражається в покладанні на особу обов'язку активної поведінки (роби тільки так). Безпосередньою юридичною формою зобов'язування виступає юридичний обов'язок [5]. Звідси можна виявити основну гносеологічну парадигму зобов'язання – здійснення зобов'язаним суб'єктом активної поведінки з метою реалізації взятого на себе обов'язку.

Слід зазначити, що в теорії загального міжнародного права й у міжнародно-правових актах замість однозначно категоричного слова «обов'язок» використовується більш системний термін «зобов'язання» відповідно до методу міжнародно-правового регулювання [6]. На думку автора цієї позиції М.О. Ушакова, це є більш оптимальним підходом.

Представляє великий науковий та практичний інтерес конституціоналізація й інституціоналізація міжнародного зобов'язання держави. Багато представників доктрини міжнародного права обґрунтовано вважають, що вони напряду пов'язані з проблемою взаємозв'язку внутрішньодержавного (національного) і міжнародного права. Підтримуючи вказану позицію, слід навести думку вітчизняного автора В. О. Василенка, який звертає особливу увагу на природу цього феномену. Він зазначає, що «у широкому розумінні складовою частиною і разом з тим глибинною об'єктивною основою всього громадянського життя, включаючи такі його елементи, як держава і право (національне і міжнародне), є система суспільних виробничих відносин – демографічних, економічних, духовних, інформаційних – і відповідна система продуктивних сил. У реальній практиці між національним і міжнародним правом і їхньою об'єктивною основою існують дуже складні закономірні зв'язки» [7]. Таким чином, вказаний автор визначає, що середовище виникнення й національного й міжнародного права є однаковим, тому вони є внутрішньо пов'язаними між собою з самого моменту їх виникнення.

Такі зв'язки мають й свій зовнішній прояв. Так, Б.Я. Кофман вважає, що: а) міжнародне право змушене зважати на суспільно-політичний устрій держав, зокрема на наявність органів державної влади, правомочних виражати волю даної держави в її відносинах з іншими державами й іншими суб'єктами міжнародних відносин, а також з наявністю суспільних відносин, що входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави і, як правило, не підлягають міжнародно-правовому регулюванню – міжнародне право відсилає в таких випадках до правил національного права; б) у свою чергу, національне право змушено зважати на наявність міжнародно-правових зобов'язань даної держави, що підлягають реалізації у внутрішньодержавному праві, і, коли це можливо, відсилати до таких зобов'язань чи, частіше, трансформувати (рецепіювати, адаптувати, апроксимувати, а найкраще, імплементувати і т. д. – Авт.) їх у норми свого національного права [8].

Разом з тим, слід звернути увагу ще на декілька аспектів зовнішнього прояву досліджуваної проблематики: а) міжнародне право бере за взірць для себе настанови національного, насамперед, конституційного права, бо держави, як основні суб'єкти загального міжнародного права продукують свої інтереси й на міжнародній арені у вигляді цих настанов, що ними прийнято та ними керуються на їх території; б) національне конституційне право після взаємодії з міжнародним правом сприймає його настанови та вводить їх у свій нормативний масив у вигляді положень, що, по-перше, вже визнано міжнародною спільнотою держав; по-друге, у якості відповідних міжнародних взірців (стандартів); по-третє, після відповідної процедури вказані норми стають невід'ємною частиною національного конституційно-правового масиву, «підтягуючи» норми національного конституційного права на більш високий якісний рівень.

Таким чином, взаємозв'язок між національним і міжнародним правом обумовлюється, насамперед, великою організаційною роллю та значенням держави на міжнародній арені та у національному житті, що очолює, визначає, спрямовує, координує, ініціює та встановлює відповідні настанови як національного, так і міжнародного правопорядків. В основі такої поведінки держави об'єктивно лежить принцип державного суверенітету, як один із основних принципів сучасного міжнародного права. Саме відповідно до нього, держава самостійно визначає, реалізує та модифікує свій шлях розвитку, політичну й економічну структуру, стратегію зовнішньої політики і відносини з кожною конкретною державою і з міжнародним співтовариством у цілому. Одним з проявів державного суверенітету є право держави приймати участь у розробці та укладенні міжнародних договорів із зобов'язанням їх подальшого

виконання на своїй території.

Представляє науковий інтерес й визначення загальної структури зобов'язання (суб'єктний склад, об'єктний склад, зміст, юридичний факт як передумова і підстава виникнення зобов'язання) [9] стосовно міжнародно-правового зобов'язання держави.

На думку Б. Я. Кофмана, в інтерпретації до міжнародного права структура міжнародного зобов'язання розкривається в такий спосіб: а) суб'єкти – у нашому разі держави як основні суб'єкти міжнародного права і ММУО, у рамках яких чи під егідою яких вони укладають багатобічні міжнародні договори; б) об'єкт – юридичний (певна поведінка зобов'язаної особи) і матеріальний (територія, майно, речі й ін., з якими відбуваються певні дії); в) зміст – зобов'язання (обов'язок) виконання з боку зобов'язаної особи; г) юридичний факт як передумова і підстава виникнення зобов'язання – міжнародні зобов'язання держав виникають головним чином з міжнародно-правових норм, що містяться в міжнародних договорах [10].

Дані норми носять телеологічно обґрунтований характер (спрямовані на досягнення відповідних цілей – Авт.), вони містяться в міжнародних договорах (є формалізованими – Авт.), тобто є нормами міжнародного права (є визнаними міжнародною спільнотою держав – Авт.). М. О. Ушаков, який чи не єдиний у доктрині міжнародного права на пострадянському просторі досліджує зазначену проблематику, вважає, що у теорії права вони звуться регулятивними, на відміну від норм правоохоронних, що стосуються регламентації заходів юридичної відповідальності, у даному разі відповідальності держав. Регулятивні норми в зазначеному розумінні є первинними, а охоронні – вторинними [11].

Таким чином, системний аналіз правової основи міжнародних зобов'язань держав, на думку Б. Я. Кофмана, стає ясним і більш чітким визначення останніх як:

а) їхніх міжнародно-правових зобов'язань, тобто заснованих на виконанні норм міжнародного права (більш високий рівень узагальнення, але разом з тим і конкретно-онтологічний підхід до тлумачення);

б) зобов'язань держав, що випливають із міжнародних договорів, тобто: 1) загальновизнаних норм і принципів міжнародного права (преамбула договору); 2) конкретних норм міжнародного права, що регламентують відносини держав у профільній сфері (основна частина договору) (структурно-фактологічний підхід до тлумачення);

в) зобов'язань держав з міжнародного права, тобто і принципів міжнародного права, що випливають з основних норм, а також з міжнародних договірних норм, що містяться в міжнародних угодах, і міжнародних порядків (більш широке, систематичне тлумачення) [12].

Крім того, слід мати на увазі, що в основі виконання міжнародних зобов'язань держав лежить те, що норми міжнародного права є юридично обов'язковими правилами поведінки передбачених цими нормами суб'єктів міжнародного права, охоронюваними в разі потреби примусом до їх дотримання [13]. Звідсіля, дотримання міжнародних зобов'язань державами, тобто їх належне виконання належним чином та в повному обсязі, забезпечено можливістю вжиття примусових заходів з боку держави (держав) – контрагента, ММУО чи всього світового співтовариства.

Таким чином, під міжнародними зобов'язаннями держав варто розуміти обумовлені загальновизнаними нормами і принципами міжнародного права добровільно взяті ними на себе обов'язки з виконання положень норм, що містяться в міжнародних договорах, з метою становлення, розвитку та формування міжнародного та національного правопорядків, що відповідають вказаним загальновизнаним нормам і принципам та забезпечені формами міжнародно-правового примусу.

Висновки. Резюмуючи, можна дійти наступних висновків про те, що:

- міжнародні зобов'язання держав мають важливе і визначальне значення у формуванні й функціонуванні міжнародного правового порядку, вони фактично складають його реалізаційну основу;

- у внутрішньому (національному) правопорядку міжнародні зобов'язання держав, що закріплені в нормах міжнародного права та які містяться в міжнародних договорах, завдяки національному механізму імплементації трансформуються в норми національного конституційного права та є частиною національного законодавства;

- неухильне виконання державами своїх зобов'язань є важливою передумовою підтримки міцного миру і міжнародної безпеки, забезпечення верховенства права в міждержавних відносинах.

Список використаної літератури

1. Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Терлецький Д. С. – Одеса, 2007. – С. 3.
2. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти. – К.: Логос, 2010. – 428 с.
3. Там само.
4. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / О. Ф. Скакун, Д. А. Бондаренко; под общ. ред. проф. О. Ф. Скакун. – Х.: Эспада, 2007. – С. 211 - 212.

5. Там само.
6. Ушаков Н. А. Международное право / Н. А. Ушаков. – М. : Юристъ, 2000. – С. 69.
7. Василенко В. А. Основы теории международного права / В. А. Василенко. – К. : Высш. шк., 1988. – С. 52.
8. Баймуратов М.О. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України / М.О. Баймуратов, Б. Я. Кофман. – Суми: Універ. книга, 2012. – С. 142.
9. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия). – С. 212.
10. Баймуратов М.О. Вказ. праця. – С. 143.
11. Ушаков Н.А. Указ. соч. – С. 69.
12. Баймуратов М.О. Вказ. праця. – С. 143.
13. Баймуратов М. О. Міжнародне право / М. О. Баймуратов. – Суми : ВТД «Університетська книга» ; О.: Астропринт, 2006. – С. 21-22.

M. Abdalkazym

**INTERNATIONAL OBLIGATIONS OF STATES AND THEIR ROLE IN RELATIONS
BETWEEN THE NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW**

In studying actual problems of interaction with national law and international law objectified updated perspective to study the role and importance of international obligations that come last under international public law at the conclusion of international agreements and be enforceable by entering the relevant rules international law in an array of national legislation.

Displayed issues are not only relevant but also very challenging both in theoretical and in a pragmatic aspects, because the state often encounter it not only in the conclusion of international agreements in the so - called international mechanism for implementation, but in the course of activity in the domestic transformation of international law into domestic law , that is, when the rule of international law through the use of appropriate internal mechanisms enshrined in national law of a State shall be a national law and gain the power of such a rule to be available to perform the subjects national law within the national implementation mechanism.

Hence indicated problems are relevant in international law, and in the constitutional and legal aspects that objectifies it as one of the most difficult, not only internationally, but also nationally, especially constitutional law countries.

This problem has recently become especially important because, firstly, the revitalization of international intergovernmental organizations (hereinafter – INGO) in the context of international law-making, and secondly, by expanding the list of international law, resulting in many objects with constitutional and legal regulations moving to a global level (human rights, local government, the organization of human settlements), and thirdly, the fact that the interaction between international and domestic law is not confined to the interaction of regulatory elements of these legal systems – since these are undeniable impact the legal system of Ukraine as a whole, including its regulatory, organizational, ideological components and processes that give it mobility: lawmaking, legal thinking and so on. That is, by and large, we are talking about major national and international processes that form and modify the modern state and the modern international community of states, encouraging the emergence of new relations between them and the significant increase in the role of national constitutional law in the operation and expansion of the role of international law in domestic law (the internationalization of constitutional law), as well as the growing influence of objective constitutional law states in very general international law (konstytutsionalization international law).

A systematic analysis of the concepts used in modern international law regarding the international obligations of states, allows to detect and identify appropriate semantic relations that actually constitute and institutionalizing them. These bonds, which can be displayed in a coordinate system, are as follows: «an international treaty - the State», «international obligations – State», «international law – State», «international obligation of the State arising»: a) of the UN Charter and b) the generally accepted norms and principles of international law, c) international agreements. Epistemological filling these relations are the relations between the state of international law and its regulatory element (base) - rules (principles) of international law contained in its respective sources - the UN Charter and international treaties.

It is alleged that under the State's international obligations should be understood due to the generally recognized norms and principles of international law voluntarily undertaken the duties of the implementation of the standards contained in international treaties, in order of formation, development and the formation of international and national law, which matching the recognized norms and principles and secured forms of international law enforcement .

Keywords: State sovereignty, national constitutional law, international obligations of the state, international law, the problem of relations national and international law.